

# XV. Yüzyıl Batı Türk Edebiyatı II: Anadolu Sahası Türk Edebiyatı (1450-1500)

## GİRİŞ

XV. yüzyıl Batı Türk edebiyatının genel durumu, Azerî sahasında yetişen şairler ve bu yüzyılın ilk yarısında Anadolu sahasının tarihî ve edebî durumu ile önde gelen şair ve yazarlar hakkında 4. ünite de bilgi verilmişti. Bu ünite de, XV. yüzyılın ikinci yarısında, Fatih ve II. Bayezid dönemlerinde Anadolu (Osmanlı) sahasında tarihî ve edebî durum, önde gelen şair ve yazarlar ile manzum ve mensur eserler hakkında bilgi verilecektir.

## FATİH VE II. BAYEZİD DÖNEMLERİNDE TARİHİ DURUM

XV. yüzyılın ortalarında, 1451'de Osmanlı Devleti'nin başına geçen II. Mehmed, 1453'te İstanbul'u fethederek Fatih unvanını almıştır. Onun döneminde Trabzon Rum Devleti ele geçirilmiş, Karaman Beyliği alınmış, Uzun Hasan Otlukbeli'nde yenilerek Anadolu üzerindeki emellerine son verilmiş, böylece Anadolu'da birlik sağlanmıştır. Balkanlarda elde edilen yeni topraklarla Osmanlı Devleti bir imparatorluk halini almıştır.

Fatih'in 1481'de ölümünden sonra büyük oğlu Bayezid tahta geçmiştir. II. Bayezid, kardeşi Şehzade Cem'in saltanat davasına kalkışması ve sonra Rodos şövalyelerinin eline düşerek bir şantaj vasıtası olarak kullanılmasından dolayı Batı'ya karşı ihtiyatlı bir siyaset izlemek zorunda kalmıştır. Venedik ve Macaristan ile zaman zaman savaşlar yapılmış, Kili ve Akkırman alınarak Boğdan, Osmanlıya geçmiştir. Venedik ile yapılan savaşların sonunda İnebahtı, Modon, Koron, Navarin gibi bazı Mora sahil kale ve limanları alınmıştır. Bu dönemde Memluklarla da savaş yapılmış, fakat bu devlete karşı başarı kazanılamamıştır. II. Bayezid döneminde Şah İsmail'in halifelerinden Şahkulu Baba Tekeli'nin Anadolu'da Kırşehir, Tokat, Yozgat, Amasya ve Çorum çevrelerinde çıkardığı büyük ayaklanma güçlkle bastırılmıştır (1511). II. Bayezid, padişahlığı 24 Nisan 1512'de oğlu Selim'e bıraktıktan kısa bir süre sonra, 26 Mayıs 1512'de vefat etmiştir.

## FATİH VE II. BAYEZİD DÖNEMİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

Fatih, babası II. Murad gibi ilme, sanata ve âlimlere çok önem vererek İstanbul'u Doğu'nun ve Batı'nın en büyük kültür merkezi yapmak için büyük gayret göstermiştir. Ayrıca, din ve mezhep farkı gözetmeksizin ilim adamlarını korumuş, onlara büyük değer vermiştir. İtalyan Giovanni Mario Angiolello, meşhur ressam Gentile Bellini, İstanbul fethinde esir düşen âlim Amirokis ile oğlu da Fatih'in sarayında himaye edilen kişilerdendir. Ayrıca eski eser tutkunu ve arkeoloji meraklısı olan Angona'lı Criacus da İstanbul'a gelmiş, Fatih'in sarayında kâtiplik yapmıştır.

Fatih döneminde, eskiden beri fıkıh, kelâm, mantık, meânî ve bunlarla ilgili ilimler okutulduğu gibi, müspet ilimlere karşı da büyük ilgi gösteriliyordu. Fatih, “Sahn-ı Seman” adı verilen sekiz büyük medreseyi kurmuş ve bu medreselerde Ali Kuşçu (öl. 1474), Hayâlî Şemseddin (öl. 1470), Molla Hüsrev (öl. 1480), Hocasâde Muslihiddîn Mustafa (öl. 1488), Hatibzâde Muhyiddin Mehmed (öl. 1495) gibi devrin en büyük âlimleri ders vermiştir.

Arapça ve Farsça yanında, İbranice, Keldanice, Yunanca, İslavca ve Latinceyi de bilen ve bu dillerden bazılarına hakkıyla vakıf olan Fatih, kitaplara düşkün bir padişahdır. Topkapı Kütüphanesi Fatih kitapları koleksiyonunda İslamî eserlerden başka 585 adet yazma bulunmaktadır. XI. ve XV. yüzyıllara ait olan bu yazmaların bir kısmı fizik ve matematik eserleri, bazıları da Kitab-ı Mukaddes ve tefsirleridir. Bunların yanında Fatih’in emri ile bazı eserlerin tercümelemleri de yapılmıştır. Bu eserler arasında, *Kitâbu Usûl ve'l-Erkân* adı ile anılan Öklidis’in hendese alanında tanınmış eseri *Kitâb-ı Öklidis*, *Kitâb-ı Mesâdarat* ile Batlamyus’un ilm-i hey’et hakkında yazılan meşhur eseri *Kitâb-ı Mecestî’si* (asıl ismi *Matimatikî Sintaksis*), büyük dil ve fen âlimi Sibeveyh’in nahiv ilminde önemli eserinin Şeyh Ebu Said Sayrafi tarafından yapılan şerhi önde gelenlerdir. Ayrıca bu eserler Fatih devrinin tezyinatını ve cilt sanatını da ortaya koyan önemli belgelerdir. Fatih Sultan Mehmed dinler, mezhepler ve inanç sistemleri ile tabiatüstü meseleleri incelemeye meraklı bir padişahdır. Hurufiliği, Hıristiyan inancını incelediği gibi, yapılan ilmi tartışmaları takip etmiş ve bunların yazılmasını istemiştir.

Fatih ve oğlu Bayezid devrinde yazılan eserlerle Türk dili ve edebiyatı önemli gelişme göstermiştir. Bu dönemde yapılan çalışmaları ve yazılan eserleri, “Türk Dili” ve “Türk Edebiyatı” şeklinde iki ana başlıkta değerlendirmek mümkündür.

## Fatih ve II. Bayezid Döneminde Türk Dili

Türk dilinin Fatih devrine kadar geçirdiği tarihi süreç, Altay, En Eski Türkçe, İlk Türkçe, Eski Türkçe ve Orta Türkçe şeklinde dönemlere ayrılır. Bunlardan ilk üç döneme ait metinler ele geçmemiştir. Bu sebeple bu devirler faraziye (=varsayım) olarak görülür. Elde bulunan en eski metinler ise, Eski Türkçe (VII–XI. yüzyıllar) ile Orta Türkçe (XII–XV. yüzyıllar) dönemlerine aittir. Bu tasnife göre Fatih devri Orta Türkçenin son yüzyılını meydana getirir. Türkçenin bundan sonraki dönemlerine, Yeni Türkçe (XVI–XIX. yüzyıllar) ve Modern Türkçe (XX. yüzyıldan sonra) adları verilmiştir.

Fatih dönemini de içine alan Orta Türkçe; Kuzey-Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi olmak üzere ikiye ayrılır. XIII. ve XIV. yüzyıllarda Eski Türkçenin bir devamı olan Kuzey-Doğu Türkesi (Hakaniye Türkçesi), XIV. asırdan sonra Kuzey Türkçesi (Kıpçak Türkçesi) ve Doğu Türkçesi (Çağatay Türkçesi) şeklinde devam etmiştir. Batı Türkçesi ise, Oğuz Türkçesinin kolları olan Türkiye Türkçesi ve Azerî Türkçesi şeklinde varlığını sürdürmüştür, ancak bu iki kol XVI. yüzyıldan itibaren ayrılmaya başlamıştır.

Eski Türkçe devrinde ağız seviyesinde görülen farklılıkların Orta Türkçe devrinde şive durumuna geçtiği görülür. Buna göre Türkçe, Anadolu, Balkanlar, Mısır, Kırım, Deşt-i Kıpçak, Altınordu, Harezmi, Batı ve Doğu Türkistan ile baştanbaşa Asya’nın kuzey bölgelerinde geniş bir sahada varlığını sürdürmüştür.

**Tarihî Türkiye Türkçesi:** Batı Türkçesinin Anadolu'da gelişen ve daha sonra Osmanlı Türkçesi adını alan koludur. Fatih devrine kadar gelen Türkçe, Tarihî Türkiye Türkçesi (XIII-XX.)nin ilk halkasını teşkil eder. Türkiye Türkçesini, gelişim sürecini dikkate alarak,

A. Tarihî Türkiye Türkçesi

I. Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesi (XIII-XV. yüzyıllar)

II. Osmanlı Türkçesi (XVI-XX. yüzyıllar)

a. Klâsik Osmanlıca (XVI-XIX. yüzyıllar)

b. Yeni Osmanlıca (XIX-XX. yüzyıllar)

B. Modern (Yeni) Türkiye Türkçesi (XX. yüzyıl...)

şeklinde tasnif etmek mümkündür. Bu durumda Fatih devri Türkçesi, Eski Türkiye Türkçesi de denilen Eski Anadolu veya İlk Osmanlı devri Türkçesinin son dönemini teşkil eder. Bu devirde Azerî ve Osmanlı Türkçesi kesin olarak birbirinden ayrılmamıştır. XVI. yüzyıla girerken her iki bölgenin farklı ağız şekillerini kendilerine mal ederek ayrılmaya başladıkları görülür. Bundan dolayı Fatih dönemi, Batı Türkçesi açısından bu farklılıkların başladığı bir dönemdir.

Fatih devrinde Orta Türkçe devrini kapatan Türk dilinin Mısır Kıpçak Türkçesi kolu (Kuzey Türkçesi), Anadolu Türkçesine tam bir geçiş yapmış, klasik Çağatay Türkçesi başlayıp devam etmiştir. Eski Türkiye Türkçesi diye de anılan Eski Anadolu Türkçesinin sonuna gelinmiş ve Klasik Osmanlı Türkçesi başlamıştır. Bu dönemde Mısır'da yazılan eserlerin dili ile İstanbul'da yazılan eserlerin dilinde bir fark yokken, Doğu Türkçesinde verilen eserlerin dilinde, Batı Türkçesinin etkisi görülür. Eski Türkçenin bazı özelliklerini koruyarak gelişen Doğu Türkçesi, Nevâî ile başlayan Klasik Çağatay Türkçesine geçişte, Batı Türkçesi tesirini en az seviyeye indirmiştir. Bunun yanında doğu ve batı Türklüğü arasındaki ilişki hiçbir zaman kesilmemiştir. İstanbul ve diğer kültür merkezlerinde bulunan şairler divanlarında yer yer Çağatay Türkçesi ile gazeller de yazarak, kültür ilişkisini ve Nevâî diline verdikleri değeri ortaya koymuşlardır.

Osmanlıda, II. Murad devrinde büyük kültür hareketleri, sade ve açık Türkçe eserler yazma (Türkçecilik) akımı devam etmiş ve bu anlayış Fatih ve II. Bayezid döneminde de varlığını göstermiştir. Devrin eserlerinde, sade ve konuşma diline yer veren bir anlatım vardır. Ancak Fatih devrinde yazılan mensur eserlerde, özellikle Arapça ve Farsça olmak üzere başka dillerden kelimelerin ve bazı gramer şekillerinin kullanılması gittikçe artmıştır. Bu durum, nesirde heybetli ve gösterişli (süslü, sanatlı) bir dilin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Fatih devrinde yetişen ve II. Bayezid devrinde eser veren, Kıvâmî, Tursun Bey ve Sinan Paşa gibi şahsiyetler de nesir dilinde görülen bu gelişmelere paralel bir yol tutmuşlar, Sinan Paşa ve Tursun Bey sanatlı (süslü) nesrin öncüleri olmuşlardır.

## Fatih ve II. Bayezid Döneminde Türk Edebiyatı

Türk edebiyatı, Fatih Sultan Mehmed'e gelinceye kadar, başşehir olan Bursa ve Edirne'de canlı bir şekilde varlığını sürdürüyordu. Bunun yanında Konya, Amasya, Manisa, Kastamonu gibi diğer bazı şehirlerde, eskiden gelen kültür faaliyetleri devam etmekte idi. İstanbul'un fethi ile durum değişmiş, ilmi, edebî ve kültürel faaliyetler buraya taşınmış, diğer yerler de eski canlılıklarını kısmen yitirmişlerdir. Ancak bunlar arasında Edirne ve Bursa her zamanki durumunu korumuştur. Şehzadelerin buldukları şehirler ise, İstanbul'u model alarak ilmi, edebî ve kültürel faaliyetlerine devam etmişlerdir.

Tarihte bir çağın kapandığı ve başka bir çağın açıldığı Fatih dönemi, Türk dili ve edebiyatı için de bir devrin sona erdiği, buna bağlı olarak yeni ve büyük bir devrin başlangıcı ol-

muştur. XV. yüzyılın sonunda Fatih ve II. Bayezid'in ilk on dokuz yıllık saltanatına paralel olarak Orta Türkçe devrini tamamlayan Türk dili de, Yeni Türkçe devrine geçmiştir. Türk edebiyatı ise, devlet adamlarının da katkısıyla, yeni alanlarda gelişerek kuruluş devrini tamamlamış ve "Klâsik Türk Edebiyatı" dönemi başlamıştır.

Fatih devri edebî faaliyetleri, İstanbul'da padişah ve vezirlerin etrafında canlı bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Fatih, *Avnî* mahlası ile şiiirler söyleyen ve *Divan*'ı olan ilk Osmanlı padişahıdır. İlme, sanata ve şiire karşı büyük ilgisi olan Fatih, şairlerle tek tek ilgilenmiş ve meclislerinde onlara yer vermiştir. O, sadece yakınındaki şairlere değil, uzakta olan şairlere de ilgi ve desteğini eksik etmemiştir. Karamanlı Nizâmî gibi şairler onun daveti üzerine İstanbul yolunda can vermişlerdir. Fatih'in vezirlerinden Mahmud Paşa ile Karamanî Mehmed Paşa da dönemin şairleri arasında yer alırlar. Cemâlî ise, fetihten sonra İstanbul'a gelmiştir. Bu devrin en büyük şairi Ahmed Paşa'dır. Şiirleriye dikkat çeken Melihî, özellikle gönül redifli murabbâi ile tanınmıştır. Aşkî ise, Fatih'e en çok kaside yazan bir şairdir.

Sarayda görülen bu edebî canlılığa paralel olarak Fatih'in şehzadeleri de şiiir yazan ve divanı olan şairlerdir. II. Bayezid, şiiirlerinde *Adlî* mahlasını kullanmış ve bir *Divan* ortaya koymuştur. Cem Sultan, küçüklüğünden itibaren geniş kültürü ile dikkat çekmektedir. Daha 14 yaşında babasının Uzun Hasan üzerine yaptığı seferde Edirne'de Ebulhayr-ı Rûmî'ye *Saltuk-nâme* hikâyelerinin toplanması için emir vermiş ve bu büyük eserin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Şiirlerinde *Cem* mahlasını kullanmış, *Divan* yazmış ve *Cemşid ü Hurşid* mesnevisini Farsçadan tercüme etmiştir. Sancakbeyi olduğu zamanlarda Kastamonu ve Konyada etrafına hep şairleri toplamış, İstanbul'a paralel olarak *Cem şairleri* adı ile anılan canlı bir edebî topluluk meydana getirmiştir. Bu şairler Cem'e hayatları boyunca bağlı kalmışlardır. Karamanlı Aynî, Sâdî-i Cem, Türâbî, La'lı, Kandî ve Şâhidî bunlardandır.

Fatih Sultan Mehmed 3 Mayıs 1481 tarihinde vefat edince, saraydaki edebî faaliyetler II. Bayezid'le devam etmiştir. II. Bayezid, daha çok etrafındaki şair ve yazarlara eserler yazdırmıştır. Tursun Bey'in *Tarih-i Ebu'l-Feth*'i ve Kıvâmî'nin *Fetih-nâme-i Sultan Mehmed* adlı eseri hep bu padişahın isteği ile yazılmıştır. Sinan Paşa'nın eserlerini yazdığı Fatih ve II. Bayezid devri, Türk edebiyatında mesnevi nazım şeklinde yazılan eserlerle dikkat çeker. Akşemşeddinzâde Hamdullah Hamdî ile Şeyh Baba Yûsuf-ı Sivrihisarî bu zamanda mesnevi yazan şairlerin önde gelenlerindedir.

SIRA SİZDE



**Fatih ve II. Bayezid dönemi Türk dilinin genel durumu hakkında bilgi veriniz.**

## XV. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA ESER VEREN ŞAİR VE YAZARLAR

### Avnî (Fatih Sultan Mehmed)

Fatih, *Avnî* mahlasıyla şiiirler yazan ve Osmanlıda *Divan*'ı olan ilk padişahıdır. Sehi'ye göre sözleri merdane olan Fatih'in gazelleri, âşıkane ve ders verici özelliktedir. Fatih'in Divan şiiirinin genel özellikleri görülen manzumelerinde, devrinde ve sonraki şairlerde olduğu gibi aruz kusurlarına rastlanır. Ancak kafiyede kuvvetli bir tasarrufu bulunan Fatih'in bazı beyitlerinde, sanatkâr kimliğinden çok hükümdar şahsiyetinin açık izleri görülür. O, böyle olmasına rağmen alçak gönüllü, dünyayı önemsemeyen, içli, lirizme yönelik ve sevgiliye bütün varlığı ile bağlı bir şairdir.

*Bizümle saltanat lafın idermiş ol Karamanî  
Huda fursat virür ise kara yire karam anı*

*Virselers mülk-i cihânun tâc u tâht u devletin  
Avnî kûyun terk itmez başına sultân olup*